॥ श्री गणेशायनमः ॥

। रसो वै सः ।

॥ रसँ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दीभवति ॥

शृंगीऋषि

નાટકનાં ગાયનો.

મોરબી આર્ય સુબોધ નાટક મંડળી માટે

પ્રયોજક

સ્વ. મૂળજીભાઇ આશારામ ઓઝા.

પ્રકાશક.

પ્રેમીલાલ મૂળજીભાઇ ઓઝા

ભારતભુવન થીએટર ઘીકાંટા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૫ મી.—પ્રત ૫૦૦૦.

આ પુસ્તક જૈન એડવોકેટ પ્રી. પ્રેસમાં શા. ચીમનલાલ ગોકળદાસે છાપ્યું છે, ઘીકાંટા વાડી—અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૭. સને ૧૯૨૧.

મૂલ્ય ચાર આના.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

શૃંગીઋષિ

નાટકની પ્રવેશવાર ટુંક હકીકત.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ–આર્ય કુમારિકાઓનાં લગ્ન, તેના ભેદ, અને તેમાંથી બંધાતા શુભાશુભ ભવિષ્ય વિષેના વિચારોનું દિગ્દર્શન.

પ્રવેશ ૧ લો–ગંધમાદન પર્વતની તળેટી. મહામુનિ દુર્વાસાનું ઉગ્રતપ, રંભાનું આગમન, શંકરનો વેષ લઇ પાછળથી દુર્વાસાને તપ ભ્રષ્ટ કરવા; કપટ કળાઇ જતાં દુર્વાસાનો શાપ.

પ્રવેશ ૨ જો–અરણ્યમાં વિભાણ્ડકનો આશ્રમ. અજ્ઞાત નાયક શૃંગીની બાળચેષ્ટા.

પ્રવેશ ૩ જો–રાજમન્દિર પાસેનો ઉદ્યાન. સહચરી સાથે વસન્તોત્સવ ઉજવતી રોમપાદ રાજાની કન્યા કાન્તાના, જીવનની લ્હાણુ એટલે શું ? તે વિશે પ્રશ્નોત્તર.

પ્રવેશ ૪ થો–રોમપાદ રાજાના પુરોહિત પંડિતનું ઘર, તેની ઉછૃંખલ સ્ત્રી રમણીને ઉપદેશ. પુરોહિતનો લાંબા કાળનો મંદવાડ, ઊંટવૈદનું આવવું.

પ્રવેશ ૫ મો–બગીચો. પુષ્પ ચુંટવા આવેલી કાન્તાને પગમાં વાગેલા કાંટાની વેદનાથી આકુળવ્યાકુળતા. કન્દર્પે કાન્તાના

પગમ થી કાંટો કાઢવો, કાન્તાના મુગ્ધ મનોવિકારનું પ્રાબલ્ય; કાંટો કાઢવા બદલ કાન્તાએ ઇનામ માગવાનું કહેતાં કન્દર્પે કરેલી કાન્તાના પ્રેમની માગણી અને કંદર્પને દિગ્વિજય કરવાની કાન્તાએ આપેલી સલાહ.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો–પંડિતનું ઘર. પંડિતજીના મરણથી વિધવા થયેલી તેની સ્ત્રી રમણીએ પંડિતના પાડોશી વામશર્માના સહવાસથી ધર્મ ભ્રષ્ટ થવું, બન્નેએ ત્યાંથી નાશી છુટવાના નિશ્ચયપર આવવું.

પ્રવેશ ૭ મો–રોમપાદ રાજાની ખાનગી કચેરી. દિગ્વિજય કરી આવેલા મંત્રીપુત્ર કન્દર્પના સન્માન મહોત્સવ અર્થે ભરાયેલો દરબાર, મહામુનિ દુર્વાસાનું આતિથ્ય; કન્દર્પનો સત્કાર, દિગ્વિજયના બદલામાં ઇનામની માગણીનું ફરમાન, કાન્તાની સાથે કરેલા સંકેત મુજબ કન્દર્પે રાજકન્યા કાન્તાની માગણી કરવી, રાજા રાણીનું કોપાયમાન થવું. અને દુર્વાસાનો રાજાને શ્રાપ.

પ્રવેશ ૮ મો–અન્તઃપુરમાંનો એક ભાગ. સુવર્ણમુદ્રા પાછી આપવા અને પોતાની માનસિક સહચારિણી કાન્તાનાં છેલ્લાં દર્શન કરવા કન્દર્પનું આગમન, બન્નેનો હૃદયદ્રાવક સંવાદ.

પ્રવેશ ૯ મો–મોહલેખાનું ઘર. દુર્વાસાના શાપથી પૃથ્વીપર અવતરેલી અપ્સરા રંભાનો મોહલેખા વેષે રોમપાદરાજાના નગરમાં નિવાસ. તેના દૈવિક લાવણ્યથી દીવાના બનેલા આશકોની વિહ્વળતા; મોહલેખાનો તે સર્વેને ઉપદેશ.

પ્રવેશ ૧૦ મો–અન્તઃપુર. દૈવ ગતિ વિષે વિચાર કરતાં રાજા રાણીએ કાન્તાનું મન સ્વસ્થ કરવા મોહલેખાને સોંપવી

કોઠારીએ આવી ધાન્ય ભંડાર સળગી જવાના ખબર આપવા; વિપત્તિનું આગમન.

પ્રવેશ ૧૧ મો—કાન્તાનું શયનગૃહ. કન્દર્પના વિયોગથી આશા ભંગ થયેલી કાન્તાના ઉન્મત્ત ઉદ્‌ગારો, શાન્તાનું આગમન, પ્રહ્લાદને પ્રિયતમ ગણવા તેનો આદેશ તથા શાન્તવન; કાન્તાનું શયનસ્થ થવું, વામ માર્ગીઓએ રાજમહેલમાં આગ લગાડી કાન્તાને ઉપાડી ચાલ્યા જવું, રાજમહેલનું આગમાં ભસ્મિભૂત થવું.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લે—સંગીતશાળા. સંગીતશાળામાં મોહલેખા પાસે સંગીત શીખતી રાજકુમારી શાન્તા અને સહચરીઓ. દેવેન્દ્રની આજ્ઞાથી યોગિની વેષે ભવિષ્યવેત્તા બની શચી—ઇન્દ્રાણીનું આગમન.

પ્રવેશ ૨ જો—રામમન્દિર વામીઓના ગુરુની અમાસ જયન્તિનો ઉત્સવ, શૃંગવેરપુરના રાજા વિજયસેને અને પાસેના તપોવનમાં તપ કરતા યોગી બનેલા કન્દર્પે આવી કાન્તાને બચાવી.

પ્રવેશ ૩ જો—રોમપાદનો રાજમહેલ. દુષ્કાળ નિવારણની ચિંતા કરતાં રાજા રાણી અને આપ્ત મંડળની આકુળવ્યાકુળતા, પોતાના મિત્ર ઇન્દ્રદેવની રાજાએ કરેલી પ્રાર્થના; અંતરિક્ષથી ઇન્દ્રે વિભાણ્ડક પુત્ર શૃંગી ઋષિને તેના દેશમાં લાવવામાં આવે તો સર્વ આપત્તિઓની સહજ શાન્તિ થાય એમ સૂચન કર્યું.

પ્રવેશ ૪ થો–તપોવનમાં કન્દર્પનો આશ્રમ. કાન્તાના લાવણ્યથી લલચાયેલા વિજયસેને તેની પાસે લગ્નની માગણી કરવી પણ કાન્તાએ પોતે પોતાનું હૃદય કન્દર્પને અર્પેલું છે, એમ કહી તેની માગણીનો અનાદર કરવો.

પ્રવેશ ૫ મો–તીર્થક્ષેત્ર. તીર્થગોર બનેલો વામાચાર્ય, ગંગા કિનારે પાપનો પશ્ચાતાપ કરતી પંડિતાણી રમણીનું આગમન, બન્નેની અરસપરસ ઓળખાણ.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો–સરિતાતટ ઉપર કન્દર્પ–કાન્તાની ગુફા. આશા સાગરમાં વમળ ખાતી કાન્તાનું નિર્જન અરણ્યમાં ઉદાસ થવું, બાળયોગિન્ કન્દર્પનું આગમન, તેની મુખમુદ્રા જોતાં તે કન્દર્પ હોવાનો કાન્તાને સંશય પડવો, પરસ્પરની કર્મની કહાણી અને વીતેલા વીતકની વધાઇઓ; શૃંગીને છળવા જતી સહચરીઓ સાથે સહ, પુષ્પ નૌકામાં બેસી મોહલેખાનું કિનારે ઉતરવું, કાન્તાને યોગિની વેષે જોઇ સ્તબ્ધ થવું.

પ્રવેશ ૭ મો–વિભાણ્ડક ઋષિનું આશ્રમ. શ્વાનમાંથી વરાહ બનેલા પોતાના બાળમિત્રને વનનો રાજા કરવા શૃંગીની પિતા પાસે હઠ, વિભાણ્ડકે વરાહમાંથી સિંહ કરવો, વિભાણ્ડકનું સંધ્યાર્થે જવું, શૃંગીનું એકલા પડવું; નિકુંજમાંથી બ્રહ્મનાદ સાંભળી શૃંગીએ આકર્ષાઇ આશ્રમ બહાર જવું.

પ્રવેશ ૮ મો–આશ્રમ પાસેની નિકુંજ. સંગીત નાદ, મોહલેખા વિગેરે દિવ્ય ઋષિકુમારો છે એમ સમજી શૃંગીનું હર્ષઘેલા થવું અરસપરસ અતિથિસત્કાર, અજ્ઞાત નામકના પરિહાસ,

પ્રવેશ ૯ મો–વિભાણ્ડકનો આશ્રમ. પ્રાતઃ સંધ્યા કરી પાછા ફરેલા વિભાણ્ડકે આશ્રમની છિન્નભિન્નતા જોઇ શૃંગીને બોલાવવો, શૃંગીની વિરહાકુળ સ્થિતિ, વિભાણ્ડકે શૃંગીને સ્વસ્થ કરી અમરાપુરીમાં જવું, છુપાયેલ મોહલેખા વગેરેનું આગમન, તેમને જોઇ શૃંગીના આનન્દનું ઉભરાઇ જવું, શૃંગીને નૌકામાં બેસાડી મોહલેખા વગેરેનું પોતાને દેશ જવું.

પ્રવેશ ૧૦ મો–વિભાડકનો આશ્રમ. અમરાપુરીથી પાછા ફરેલા વિભાણ્ડકે આશ્રમ શૂન્ય જોઈ વિભ્રાન્ત થવું; ધીરજ ન રહેવાથી ગેબી આવાહન કરવું, ભૂત વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળનું તેમના તપોબળથી પ્રકટ થવું, શૃંગીનું ત્રણે કાળનું ભવિષ્ય જાણવાની પ્રબળ જિજ્ઞાસા જોઇ, ભૂત, વર્ત્તમાન અને ભવિષ્યે બતાવેલી શૃંગીના પરિવર્ત્તન પામતી અવસ્થા, વિભાણ્ડકનું દિંગમૂઢ થવું તેમના ક્રોધનું સમાધાન સપ્તર્ષિઓના ચુડામણિ તરીકે શૃંગીનું ભવિષ્ય દર્શન જોઇ તેમનો નિરવધિ આનન્દ, ત્રિકાળનું અદૃશ્ય થવું, ટબ્લો.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો–કન્દર્પનો આશ્રમ. સ્નેહ ચિંતામાં સ્નાન કરી વિશુદ્ધિની અણીયે પહોંચેલા અર્ધસંસિદ્ધ સ્નેહયોગી કન્દર્પની ભ્રમ-રમણા. વિભાણ્ડકનો આદેશ, પોતાના તપોબળથી કાન્તામય વિશ્વ બતાવવું; હૃદયની છેલ્લી ગ્રન્થીનું છેદન, સંસિદ્ધિનું શોધન, દ્વૈતાદ્વૈતનું રહસ્ય, અલખ યોગની દીક્ષા.

પ્રવેશ ૨ જો—બગીચો. પાંચમો વેદ પઢાવતાં અજ્ઞાત, નાયક શૃંગીનો તથા મોહલેખા, શાન્તા અને કાન્તા વગેરેનો પરિહાસમય વિનોદ, મોહલેખાના શાપની અવધિ, પોતે દેવેન્દ્રની અપ્સરા રંભા છે, એમ પૂર્વ જન્મનું ભાન થવું તથા ગંગામાં દેહ છોડી ચાલ્યા જવું.

પ્રવેશ ૩ જો—ભાગીરથી તીરે દેવર્ષિનો આશ્રમ. પાપીષ્ટોના પાપનું પ્રાયશ્ચિત.

પ્રવેશ ૪ થો—શાન્તાનું અંતઃપુર. અજ્ઞાતનાયકમાંથી સંપૂર્ણ દક્ષ નાયક બનેલા શૃંગીએ ગૃહસ્થાશ્રમની મધુરતાનો અનુભવ કરવો, આહારના ઉભરાથી ઢળી જતાં પ્રેમી દંપતીનો રસાવિત ચિત્તે પ્રમોદજનક વિનોદ, સ્નેહની શીતળ છાયામાં દંપતીનો વિરામ.

પ્રવેશ ૫ મો—રોમપાદનો રાજમહેલ. વિભાણ્ડકઋષિનું રાજાના આતિથ્યથી પ્રસન્ન થવું, શૃંગી—શાન્તાએ આવી નમન કરવું, વિભાણ્ડકે પુત્ર અને પુત્રવધુને જોઇ આનન્દિતથવું, શાન્તાએ દક્ષતાથી અનેક વરદાન માગી લેવાં; પોતાની સાથે આવેલા બાળયોગીને વિભાણ્ડકે કન્દર્પ તરીકે ઓળખાવવો, સર્વેનું સાનંદાશ્ચર્ય ! કાન્તા—કન્દર્પનાં આત્મલગ્ન, વિભાણ્ડકની સર્વેને શુભાશિષ, અન્તિમ આનન્દ.

શૃંગીઋષિ નાટકનાં પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

શૃંગી............વિભાણ્ડકના પુત્ર.

વિભાણ્ડક.......કાશ્યપના પુત્ર, એક મહાન્ ઋષિ.

દુર્વાસા.........એક ઉગ્ર તપસ્વી.

રોમપાદ.........અંગ દેશના રાજન્.

સુમંત.........રોમપાદના મંત્રી.

કન્દર્પ..........સુમંત્રનો પુત્ર, કાન્તાનો પ્રેમપાત્ર.

વિજયસેન.....શૃગવેર પુરનો રાજા.

વામશર્મા......એક વામ માર્ગી, પાછળથી બનેલો વામાચાર્ય.

કવિ.........
પંડિત......
ઠાકોર......
સંન્યાસી...
} ...વામ માર્ગના અનુયાયીઓ.

ભૂત.........
વર્તમાન...
ભવિષ્ય....
} ...ત્રિકાળ.

દેવર્ષિ.........સરયુ તીરે વસતા એક ઋષિ.

સ્ત્રી પાત્રો.

શાન્તા.........રામપાદ રાજાની પુત્રી, શૃંગી ઋષિની પત્ની.

કાન્તા.........રામપાદ રાજાની પુત્રી, કન્દર્પની પત્ની.

સુલોચના......રામપાદની રાણી, શાન્તા-કાન્તાની માતા.

શચી..........યોગિની રુપે ભવિષ્યવેત્તા બનેલાં ઇન્દ્ર પત્ની.

મોહલેખા......દુર્વાસાના શાપથી પૃથ્વીપર વારાંગના થઈ અવતરેલી અપ્સરા રંભા.

રંભા......
મેનકા...... }...ઇન્દ્રની અપ્સરાઓ
સહજન્યા..

રમણી.........રામપાદના પંડિતની ઉચ્છૃંખલ સ્ત્રી.

એ સિવાય-ઇન્દ્ર માલતી, કુલગુરુ અમાત્ય, કોઠારી, વામમાર્ગીઓ, સિપાઇઓ શેઠ, શેઠાણી, રસિકા, વામીઓમંડળ, દાસ દાસીઓ, શ્વાન, વરાહ, સિંહ વગેરે વગેરે.

ॐ

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ श्रीमद् वाघ सद्गुरवे नमः ॥

शृंगीऋषि नाटकनां गायनोः

સૂત્રધાર— મંગળાચરણ

વંદુ વિભુ વિરાટ સ્વરૂપ,
સત્ય અનંત જ્યોતિ રૂપ—વંદુ૦
વ્યોમધરા જલ તેજ સમીર,
પંચમહાભૂત તુજ શરીર.—વંદુ૦
સત્ય સનાતન શાન્તિ નિકેતન,
બ્રહ્માંડ ભૂપ બ્રહ્મ સ્વરૂપ—વંદુ૦

નટી— ૨

પ્રેમ તરંગે મસ્ત બનેલી, સ્નેહ ઘેલી કુમારી ઉરે;
કુમાર ભાવો ખીલતા જેવી, વસંતમાં ફુલવેલી ખીલે.
પરણીને પરવશ થાતામાં, મુગ્ધ ઉર્મિ સંકોચ ભરે;
હૃદયોર્મિ સોષાતી જેવી, ગ્રીષ્મ સમયની વેલી અરે.
સ્નેહ લગ્ન કે હૃદય લગ્નમાં, ઘેલી બની કો તરફડતી;
બ્રહ્મચર્ય આદરતી કો, સંસાર બ્રહ્મ ભવન કરતી.

બાલિકાઓ— ૩

કુમારિકાના કોડનો પામે ન કોઇ પાર ! પામે ન...
આશાના તરંગે એ ઝૂલવી સંસાર.—કુમારિકાના.
સ્નેહ લગ્ને ઘેલી ઘેલી થાતી કો કુમારિકા,
કામ તણી આગે કો બળતી કુમારિકા;
વડીલોની આમન્યા પાળતી કુમારિકા,
બ્રહ્મચર્ય ભાવનામાં રમતી કુમારિકા.
કો બગાડે સુધારે, કો તારે ઉદ્ધારે,
પતિને પોતાને, ઉતારે ભવપાર;
કુમારિકાના પ્રારબ્ધના એવા પ્રકાર.—કુમારિકા

રંભા— ૪

મધુરશો મલય પવન મ્હેકે !
માલતી તરુવરે લ્હેકે !
પુષ્પ તણી પરિમલ બહુ બ્હેકે !
સખી જો ! શોભા ઉપવનની (૨)

અપ્સરાઓ—

અંગ તર અનંગથી બ્હેકે !
મદન તણી ફુલવાડી મ્હેકે !
લલિત તારી આંખલડી લ્હેકે !
પીડા અમે પ્રમાણી અંતરની ! (૨)

રંભા—

સરવર કમળ પરાગ વહે !
તરુવર ઝોલાં ઢળી ઢળી રહે !

પંખીડાં મધુર મધુર કંઇ કહે !
સખી જો ! શોભા ઉપ્રવનની. (૨)

અપ્સરાઓ—

અંતરે ઉંડા ઉમળકા વહે !
જૂઠી તારાં લોચનીયાં શું કહે !
આલી હવે હા કહે કે ના કહે ?
પીડા અમે પ્રમાણુી અંતરની. (૨)

રંભા—

૫

મુનિરાજ ! ક્ષમા હું યાચું,
પતિત પાવન અઘમોહહરણુ, શરણુ આપનું સાચું-મુનિરાજ.
ચંદન શીતળ વળી ચન્દ્રમા, વૃષ્ટિ કરે અમૃત તણી,
એ સર્વથી શીતળ કૃપા, શાસ્ત્રે મહજ્જન તણી ગણી;

અપ્સરાઓ—

દોષ રોષ અમમાં નવ ધરશો, દષ્ટિ એક દયાની કરશો:
લક્ષ ચોરાશી હરણુ સુખરાશી, શરણુ આપનું સાચું-મુનિરાજ.

વિભાણ્ડક—

૬

માયાના મર્મ કહો કોણુ કળે !
અઘટિત ઘટના અટપટી રચતી, પલટાયે પળપળે-માયાના.
બ્રહ્મ જ્ઞાનમાં મગ્ન થઇ જે, રમણુ ધ્યાનમાં કરે;
એવા મહામુનીશ્વર ભૂલ્યા, જ્ઞાન માયાના બળે-માયાના.
ક્યાં સુત શૃંગી માતા ક્યાં હરિણી, નામ નિશાન ન મળે;
નિજ માયાને નિમિત્ત કરીને, હરિ ચાહ તે કરે.-માયાના.

કાન્તા અને સખીઓ— ૭

રમ્યો વસન્તે રૂડો માંડવો રે બ્હેન !
જઇએ વસન્ત તણા વારણે સખી.
કોઇ સજ્જન સ્નેહાશીના સંભારણે સખી–જઇએ.
કોયલડી જગવે પ્રભુ, ફરી પ્રણયનાં ગાન;
ફુલવલ્લી ઢળી કુસુમથી, આપે વસન્તને માન.
કુસુમાકર સર્વ ઋતુ, ફૂંજમાં ચૂડામણિ;
વસન્તે હરી તેજના અંબારરે હો બ્હેન !–જઇએ.
સુવાસનો ભંડાર સર્વ સૌંદર્ય શિરોમણિ;
વસન્તે હરી તેજના ચમકારરે હો બ્હેન !–જઇએ.

શાન્તા અને સખીઓ— ૮

મહિમા એનો મુખે કહ્યો કેમ જાય, મહિમા મુખે......
મોક્ષ માર્ગની યાત્રા સાચી, જીંદગીથી સમજાય;
કલ્યાણ યાત્રાનો મર્મ ન જાણે, પ્રાણી બધા અટવાય–મહિમા.
વસન્તમાં ખીલતાં જે ફુલડાં, ગ્રીષ્મ માંહી કરમાય;
એની એજ વળી ગ્રીષ્મ વસન્તો, આવે ને વહીજાય–મહિમા.
જાણ્યાં છતાં પણ રહે અજાણ્યાં, તેને શું કહેવાય;
અણસમજુને શું સમજાવે, સમજે સહેલું જણાય–મહિમા.

કાન્તા— ૯

વિમળ કીર્તિ મોતી માળ, કંઠે ધરજે બ્હાલા !
હોરાજ ! અંતરના બેલી, વહેલો વળજે વ્હાલા.

પછી સ્નેહને નન્દનવન, સંચરજે વ્હાલા !
મને અંતરમાં તારી હવે, ગણજે વ્હાલા—હોરાજ !

કન્દર્પ— આજે અમૃતના કોલ, શા તેં દીધા બાળા !
આણુ પરવશ કીધા. પ્રેમ ભીની બાળા·

કાન્તા— પંથ જોતી પ્રિયાના, મા,ગેં પળ,જે વ્હાલા, !
મારા ઉરની અભિલાષ, સફળ કરજે વ્હાલા—હોરાજ !

૧૦

પંડિતાણી—પરોપકારી તમો જેવા થાશે, દેશનું દારિદ્ર ત્યારે જાશે;
વામાચાર્ય—સ્ત્રીને પુરૂષો એકત્ર થાશે, સંસાર સુધારા ત્યાં ઉજવાશે.
પંડિતાણી—વિધવા સઘળી સધવા થાશે, પતિવ્રતાની છાપ ભુંસાશે;
વામાચાર્ય—જ્ઞાતિસુધારો ત્યારે કહેવાશે, વર્ણાશ્રમનો નાશજ થાશે.
પંડિતાણી—આપ જેવા જગમાં પૂજાશે, દેશ હિતેચ્છુ તે તો ગણાશે.
વામાચાર્ય—સમાજમાં અમજેવા પંકાશે,આંધળી દુનિયા ત્યાંદોરવાશે.
પંડિતાણી—વામાચાર્યનો ધર્મ ફેલાશે, આર્ય અનાર્યો ભેળા ખાશે;
વામાચાર્ય—અમારૂં ગાયું સહુએ ગાશે, જુનો જમાનો તો પલટાશે.

કુમારીકાઓ— ૧૧

કુમારી ! સર્વ આવો, કીર્તિ કુંવર ! વધાવો,
ઘડી મંગલ કર લાગે, જીવન જાગે પ્રિય પરાગે;
કળી આત્મની ખીલાવો.—કીર્તિ કુંવર૦
અમૃત સમી જય કીર્તિ, પ્રિય તાતને ધરાવો,
નિજ ઉરના આદેશ. ઉંડા સ્નેહથી સુણાવો;
વિજય વાદ્ય વાજે, ત્રિલોકે આજે, હર્ષ ગાજે.
કળી આત્મની ખીલાવો—કીર્તિ કુંવર૦

કાન્તા—

૧૨

કંપે કાળજડાની કોર, અરે! પિયુ જશે પરદેશ;
પિયુ મારો ઉડી જશે પરદેશ, કહું કોને અંતરના સન્દેશ—કંપે.
વન જશો કે વિદેશ જશો, મારો નયન ચુડામણિ નાથ!
પવનતણી મને ગતિ ન મળી, જાત ઉડી એની સાથ.—કંપે.
ચન્દ્ર સૂરજ અને નવલખ તારાઓ, હું વિનવું જોડી હાથ;
દીન કિંકરી લાવી દયા, તમે પાછો વાળો મમ નાથ.—કંપે.

કાન્તા—

13

મંગળ કદી મુજને મળજે રે મનવલ્લભ મારા (૨)
શ્યામ સુંવાળા હો રાજ! રૂપાળા,
અધીરી આંખડી તલસે પ્યારા;

કન્દર્પ— સહજ સુવાસિની માલતી માળા!
અમૃતથી તવ બોલ રસાળા.—મનવલ્લભ..

કાન્તા—

જૂદી કીકી નથી નેત્રથી, નથી પ્રાણ જેમ શરીરથી,
છાયા નથી કાયા થકી, પ્રકૃતિ જૂદી જેમ પુરૂષથી;
જ્યોતિ જૂદી નથી સૂર્યથી, નથી ચન્દ્રિકા જેમ ચન્દ્રથી,
ત્રણ લોકમાં ગણજે નથી, કાન્તા જૂદી કન્દર્પથી.
શરીર સ્વાંગ ધરીશ તવ ચરણે,

કન્દર્પ—

મન ધરજે તું ભગવત્ શરણે;

શાન્તા—

અરસપરસ તમે સ્નેહે સમર્પજો,
મોક્ષ કંઠે મૌક્તિક માળા—મનવલ્લભ.

મોહલેખા— ૧૪

ગાન મધુરાં કંઈ ગા અલી રજની ! ગાન મધુરાં કંઈ ગા.
તારલીયા તણો સાલુડો ધારી, કામ-ઘુમારી ન થા—અલી રજની !
ચાંદલીયાને ઉરપર ધારી, એકલડી ન હરખા—અલી રજની !
યોગીજનો સખી ! સાધે સમાધિ, શીતળ સમીર તું વા—અલી રજની !

મોહલેખા— ૧૫

આવો જન્મ મળે નહિ વાર વાર,
કરો પ્રભુ પ્રીતમથી પ્યાર પ્યાર.—આવો.
ઝાકળ જળથી કેમ બને કહો, મુક્તા મણિના હાર ?
કાયા તમને કાંચન જેવી, ફરી ફરી ક્યાં મળનાર.—આવો.
દેહ દેવળના મન મન્દિરમાં, પ્રભુ પ્રીતમના દ્વાર;
કોટીક કામ રસામાં છબોએ, ફરી ફરી ક્યાં મળનાર.—આવો.

મોહલેખા— ૧૬

સુખદુઃખ નિશદિન નવ રહેતાં. ઘટમાળે જાય જળ વહેતાં
ભરતીઓટ સાગરમાં થાતી, સૂર્ય ચન્દ્ર તણી ગતિ પલટાતી;
પ્રાણી માત્રનાં ચક્ર ભાગ્યનાં ઉંચે નીચે ચઢતાં—ઘટ માળે.
સંપત્તિમાં કદી નવ હરખાતા, વિપત્તિમાં મનમાં ન મુઝાતા;
સજ્જન ઇચ્છા ગણી હરિની, મનમાં મગ્ન ફરતા.—ઘટ માળે.

કાન્તા— ૧૭

સૂનાં તેં મૂક્યાં શાને, સૂનાં તેં મૂક્યાં,
હંસા ! હૃદયનાં પિંજર સૂનાં તેં મૂક્યાં.
નભના વિહારી પીશે, ગગનના વારી રાજ !
ઝુરી ઝુરી મરશે તારી, હંસી બિચારી રાજ.—હંસા.

આંગણે માનસ રચાવું, કનક પાળો બંધાવું;
મોતીડે પુરાવું હૃદયનો, ચોક સમારી રાજ—હંસા.

કાન્તા— ૧૮

બ્રહ્માંડ રમણિક નિરતર્યું, આ બ્રહ્મભવન સમું;
અહા ! ત્યાં એકલી હું રમું.
જ્યોતિ ગગન ઘન પવન, ઉપવન સ્વરુપમાં વિરમું,
હવે બસ પ્રીતમ સંગ જ રમું.
અંતરત્રુટી ગ્રન્થી હવે, ઉગવું ન આથમવું,
અભરણ ભર્યો સચરાચરે, હું પળપળે પ્રણમું—અહા !
બ્રહ્માંડ પ્રિયતમ ! બ્રહ્મ પ્રિયતમ ! પ્રિય સ્વરુપ થવું;
આશાનું અવલમ્બન પ્રીતમ હું પ્રીતમમાં વિરમું—અહા !

શાન્તા—સખીઓ— ૧૯

સખીઓ ! સહુ ચાલો, ગૌરી ચરણે ચિત્ત ધરીયે રે;
પરમ કલ્યાણી જાણી, પૂજન મન ધરીયે રે;
મન માન્યા સુખડાં મળશે,
વાંચ્છિત ઇચ્છિત વર ફળશે;
કરુણા કરી અહળક ઢળશે,
આશિષ અંતરની મળશે;
ભગવતી ચરણે જાતાં પાર ઉતરીયે રે—સખીઓ !

વામી સીમંડળ— ૨૦

અમે સહુ હીંચીયેરે, મદન વાટિકાની માંહ્ય;
અમે રસ ઝીલીયેરે, પ્રેમ હીંચોળા માંહ્ય—અમે સહુ.

મદન વાટિકાની માંહ્ય ! આમ્ર મંજરીની છાંય !
અમે નિત્ય નાહિયેરે, રસ સરોવર માંહ્ય.—અમે સહુ.
આત્મા ધામ છે રસ તણો, રસ સ્વરૂપ ભગવાન !
રસઝીલી રસબસ થતાં, થાશું પ્રભુ સમાન.—
અમે નિત્ય નાહિયેરે.

વામીસ્ત્રીમંડળ— ૨૧

આજે મુક્તિ મંદિરને વધાવીયે રસિકડાં !
મુક્તિ મંદિરને વધાવીયે,
રસીલા જીવનને રંગે, રંગમાં ભિંજાવીયે,
નાજુક હૈયાની કોમળ, કળીયો ખીલાવીયે;
પ્રાણુ કેરી પાંદડીયો ડોલાવીયે—હારે આજે.
યૌવનનો બગીચો, નવરંગે ખીલાવીયે,
અલબેલી ફુલવેલીઓથી, રમિયા રીઝાવિયે;
અવનીપર નન્દન વનને પ્રકટાવીયે—હારે આજે.

મોહલેખા— ૨૨

મૂર્તિ મોહની રે હું મૂર્તિ મોહિની રે;
મોટા મુનિનાં મૂકાવું હું તો માન—મુર્ત્તિ.
ક્ષણમાં વિસરાવું સાન, લાવું ભૂલાવી ભાન;
હરિહર વિરંચીનું ચૂકાવું હું તો ધ્યાન—મૂર્તિ.
મારી નયનોના બાણ, પાડું પરવશ હું પ્રાણ;
ત્રિભુવન પ્રસારું મોહલેખા મારું નામ—મૂર્તિ.

કાન્તા— ૨૩

ના, ના, ના એ નહિ બને (૨)
શરીર લગ્ન નહિ ગમે મને—ના, ના, ના.

માછલડી સરવર જળ પ્યાસી, ખારા સાગરે રહે ઉદાસી;
મીઠું જળ માને સુખ રાશી, તેનું મનડું ત્યાં રમે—ના, ના, ના
આત્મલગ્નવિણ જીવન અકારું, શરીરલગ્ન શું કરે બિચારું;
જે જેનું તે તેને પ્યારું, ગાંડુ ચિત્તડું ત્યાં ભમે.—ના, ના, ના.

કાન્તા— ૨૪

હું તો જોગણુ બની છું, મારા વહાલમની;
વહાલમની, પ્રેમ આલમની—હું તો.
વન વનના મહેલ પ્રીતમ! તારા વિણુ સૂનાં છે,
તીરથના ઘાટ પ્રીતમ! જોગીથી જૂના છે;
રસિકા એ રસના ઉપાસકની—હું તો.
તરુ તરુને પાને પ્રીતમ! નામ જો તારું છે,
રેખા રેખામાં પ્રીતમ! ભાગ્ય જો મારું છે;
દાસી એ દિલના દિલાવરની—હું તો.
(કવિ ન્હાનાલાલ.)

૨૫

શેઠાણી—મળે અમળા અવતાર, માગું સ્વામી મનોહાર;
મનોરથ પૂરનાર, તો તો સુખી આ સંસાર.
શેઠ— બોલે બોલ તારા ઝીલું, પણ ગમે ન લગાર;
નિત્ય નિત્ય નવા રંગ, ક્યાંથી ચાલે વહેવાર.

શેઠાણી—હું કાઢું વાત ત્યાં, હાસ્યને વિલાસની;
ફાડ મારો વાત લાવી, વ્યાજને વટાવની—મળે.

શેઠ— પૈસા વિનાનો નર, ખરમાં ગણાય,
વિદ્વાન ગુણવાન, ધનવાન, થૈર જાય;

શેઠાણી—જ્યાં રાત દિવસ વાતો, વેપારની જ થાય;
ત્યાં સંસારનાં સુખ, કહો ક્યાંથી જોવાય ?—મળે.

૨૬

વામાચાર્ય—વિકારથી આ દેહ બંધાણા, વિકારના એ છે ઇચ્છનારાં.
પંડિતાણી—કિશોરપણામાં અવનવી ઈચ્છા, યૌવનમાં પરણી ઘરવાળાં,
પ્રૌઢપણામાં સમજે સઘળાં, ત્યાં તો ઘરભંગ થાય બિચારાં.
—વિકાર.

વામાચાર્ય—કામ વિકાર સમાવે નહિ તો, છાનામાના ભરે ઉચાળા;
હું તું જેવાં ભેગાં મળતાં, પુનર્લગ્નના કરે સુધારા.—વિકાર,
કહો દોષ એમાં કોનો છે, કુદરતથી છે કોણ નિરાળાં;

પંડિતાણી—સારી સોબતનાં ફળ સારાં, તું જેવા નિવડે રોળનારા.
—વિકાર.

કાન્તા— ૨૭

વીજળડી ! જઇ પિયુને કહેજે રે.

માર્ગ ભૂલી તારી રંક સખી ! તું થોડો દિલાસો દેજે રે.—વીજળડી.
આછી આકાશમાં રમતી રમતી. જગપર વિલસતી બ્હેન !
વિશ્વે ફરતાં મારો વ્હાલો મળે તો, કહેજે મમપ્રીતિનાં ચેન રે.—વીજળડી.
ક્ષણિક પ્રકાશ છે બ્હેની તારો, ક્ષણિક પ્રીતલડીનાના સુખ !
ક્ષણિક સંસાર હું સમજું તોયે, સાલે વિરહનું દુઃખ રે.—વીજળડી

કન્દર્પ— ૨૮

જોને! ખીલે પ્રભાત કેવું ધીમે ધીમે!
જોને! વેરે પરાગ પુષ્પ ધીમે ધીમે—જોને!
તારા ડુબે નભ મંડળે, રજની ભુષણ સમાન;
ઉષા ખીલે જ્યોતિ ઝીલે, અરૂણની દિપ્તિમાન,
કેવો વિશ્વે વિલાસે ભાનુ ધીમે ધીમે!
પ્રકટે પ્રભુના પ્રકાશ એ॥ ધીમે ધીમે! જોને!

કન્દર્પ— ૨૯

આશ્રમ તણા ચોગાનમાં જ્યાં ચાંદની ચમકી હતી,
બેઠી હતી ત્યાં બાગમાં, એકાંતમાં ઉર રીઝવતી;
જ્વાળા જલતી એ નયનમાં, રસ જ્યોતિ હું જોતો હતો,
નભ મંડળે વીજળી સમી. મુર્તિ હ્રદયે આલેખતો,

કાન્તા—[હાં! પછી ?]

કન્દર્પ—પછી ચાંદની ગઈ આથમી, છાયા ઉષા પ્રકટાવતી,
નારંગી છાંય ઉષા તણી, કિશોરી ઉર આલેખતી,
ફુલ વીણતાં કંટક ખુંચ્યાં, સુકુમાર રમણી પાયને,
પ્રેમાશીજન તે કાઢતો, એ ચિત્ર નયનોમાં સ્ફુરે.

કાન્તા—

મને જોગી મળ્યા, બહુ ભોગી મળ્યા,
સિદ્ધ યોગી મળ્યા, ભવ બંધ ટળ્યા.
મારા પ્રારબ્ધના એ તો લેખ ફળ્યા.
ભુત કાળના સર્વ, મેં ભેદ કળ્યા,
સ્નેહ મુર્તિ સ્નેહાશી, રાજ મળ્યા;
મારા પ્રારબ્ધના, એ તો લેખ ફળ્યા.—મને.

વિભાણ્ડક— ૩૦

બ્રહ્મ જોગી તણા જયકાર, બધું બ્રહ્માંડ ભરે (૨)
હરિના ધ્વજને ધરનાર, જગે જય યાત્રા કરે (૨)
રોગ જીત્યો જેણે ભોગ જીત્યો, વળી લોક જીત્યો જેણે ક્રોધ જીત્યો;
લક્ષ્મી જીત્યો જેણે લોભ જીત્યો વળી દુઃખ જીત્યો જેણે શોક જીત્યો —બ્રહ્મ.
ઇન્દ્ર જીત્યો જેણે યજ્ઞ જીત્યો, વળી મોક્ષ જીત્યો જે આનંદ જીત્યો.
વિશ્વ જીત્યો જેણે કામ જીત્યો, અને બ્રહ્મ જીત્યો જેણે આત્મ જીત્યો.
અહો ! જોગી તણા જયકાર, બધું બ્રહ્માંડ ભરે
(કવિ ન્હાનાલાલ)

શૃંગી— ૧

ભાનુ વિશ્વ ઉજાળતો જળહળે, ત્રૈલોક્ય ચૂડામણિ,
નભમાં જેમ રહ્યો શશિ વિલસતો, બ્રહ્માંડ તારા મણિ;
નક્ષત્રો મહિ જેમ નિશ્ચલ રહી, વ્યોમે સ્થિતિ ધ્રુવની,
એવી જ્યોતિ શી બ્રહ્મની મુદભરી, વિશ્વે વિલાસી રહી.

૩૧

મોહલેખા સખીઓ—

શો સુણાય શો સુણાય, સોહમ્ શબ્દ શો સુણાય !
વાગે બ્રહ્માંડે અલખ બંસરી તણો !
પરમ અમૃત ઉભરાય, પરમ અમૃત ઉભરાય !
રટે આનંદ મુનિ દેવના ગણો !

વિરાટ પુરુષની વાંસળી, રટે પ્રણવ રસ સાર;
રાસ રમે આનન્દથી, સૃષ્ટિ સરજન હાર!
તત્ત્વ ત્રૈલોકયનું એ, બંસરીના ગાનમાં,
રોમ રોમ અમૃતની હેલી કરે;
અક્ષર સરિતાઓ આજ, ઉલટી સાહેલડી!
કૈવલ્યના સાગરમાં સહેજે હર્ષ-શો સુણાય.

૩૩

શૃંગી—

વાહ ઋષિરાજ! લાગો બહુ વ્હાલા વ્હાલા!
શિર કેશ છે સુંવાળા, બહુ કાળા કાળા—વાહ.
જાણે ભ્રમરમાળા, વળી બોલ બહુ રસાળા!—શિર.
હરિણી નયન વદન ચંદ્ર!
જોતાં મને થાયે બ્રહ્માનંદ!

મોહલેખા— શીખવીયે મીઠા મદન મંત્ર,
બતાવીયે રતિ આસન તંત્ર;

* * * *

ચાલોને મુનિબાળા! જોવાને મદન શાળા—શિર.

૩૪

મોહલેખા—સખીઓ—

નેહ ભરી નયને, જોઇ લેશ મુનિરાજ!
મધુરી યોવન કેરી મૂર્તિયો!

ફુલડાંની ક્યારીઓ ! મદન ફુલ વાડીઓ !
રસના વિહારી રાજ ! રસ ભરેલી ઝારીઓ !

*　　*　　*

અનંગ તણી દાસી, સુખરાશી પ્રેમપ્યાસી,
તમે થાજો અમપુરતણા, વાસી મુનિરાજ !
માયાના અંગ કેરી શક્તિયો !
આશા સાગર તણી ઉર્મિયો !

*　　*　　*

—નેહ ઝરી.

મોહલેખા-સખીઓ—　　　૩૫

હરિ ચાલો ચાલો સલુણા રસકુંજમાં !
મીઠી મજા માણોને રસકુંજમાં—હરિ.
ખીલી સુંદર શી કુંજ !

*　　*　　*

માંહિ પુષ્પોના પુંજ !

*　　*　　*

ગુંજે ભ્રમર જુઓને ઉછરંગમાં.—હરિ.

કન્દર્પ—　　　૩૬

સુકાની વિના ડોલે મારું નાવ,
તુટ્યા હૃદયના તાર અમારા, હજુએ થતાં નથી દર્શન તારાં;
અધુરાં પણ મધુરાં દઈ દર્શન, નાથ ! તું કાં તરસાવ.—સુકાની

જીવન જ્યોતિ કેમ ગુમાવ્યા. અંધકારના માર્ગ આવ્યા;
તવ દર્શનની પ્યાસી આંખલડીને, માર્ગ તું દેવ ! બતાવ.—સુક્ષની

કન્દર્પ—

૩૭

હવે હું અલખ યોગ સાધીશ, જીવન તણી જય યાત્રા માટે;
સમાધિ સ્નેહની સાધીશ, જગત્ તણી વાટે ને ઘાટે.
સ્નેહી જોડીનો સ્નેહ ધર્મમાં, સફળ થશે સંસાર;
અલખ મંત્રથી ઉઘાડશું, અમે અક્ષય સુખ ભંડાર—હવે હું.
પતિત પાવની ભાગીરથી સમ, વાણી આપની શ્યામ !
દર્શાવે મને પગલે પગલે, પરમ બ્રહ્મનાં ધામ.—હવે હું.

મોહલેખા—

૩૮

મીઠી મીઠી વાણી બોલો પ્રેમી પોપટ !
તારા બોલોથી પરવશ હું થાઉં;
નાજુક શુક આજ મારે આંગણે પધાર્યા,
તારા કુમ કુમથી પાય હું વધાવું.
દ્રાક્ષને દાડિમ તને નિશદિન ખવરાવું,
રૂડા હેમ તણે પિંજરે પુરાવું;
સ્નેહની સમાધિ ઊંડી અંતરે જગાવું,
શ્રુતિ પંચમ હું વેદની પઢાવું.—મીઠી મીઠી

શાન્તા—

૩૯

અંતર જગાને જ્યોતિ જે, બ્રહ્માંડ તેજોમય કરે,
જેના કુસુમનાં બાણથી, હરિહર સમા જીતા ફરે;

જે રમણીમય ત્રિભુવન કરે, નિજમંત્ર તંત્ર પ્રભાવથી,
સહુ સંતજન કેરા શિરોમણિ ! પ્રણમીએ રતિના પતિ.
અમે નિત્ય સ્મરીએ રતિ નાથ !
ત્રિભુવન વિજયી મહારથી ! સાચા;
રમણી હૃદય અધિનાથ !—અમે.

શાન્તા—સખીઓ— ૪૦

મનના માન્યા મુનિરાજ ! અમારા આશ્રમમાં આવો;
અમારે આંગણીએ આવો.

શૃંગી— કામ યજ્ઞની જ્યોતિ જગાવો,
પંચમ્ વેદ તણી શ્રુતિ પઢાવો:

સુખીઓ— મદન બાણ પ્રયોગ અમારો,
મુનિજન મનને વશ કરનારો;
ગુરુ રતિપતિનું ધ્યાનધરી મન, અલખ સમાધિ લગાવો—
અમારે આંગણીયે આવો.

દેવર્ષિ— ૪૧

પ્રભુનું પતિત પાવન નામ.
અધમ તણો ઉદ્ધાર કરે એ, અંત તણા વિશ્રામ.—પ્રભુનું.
અગમ નિગમથી પાર અપાર છે, પરમ બ્રહ્મના ધામ;
પણ પ્રેમી હૃદયથી દૂર નથી વસતા, અંતરના આરામ—પ્રભુનું.

શાન્તા— ૪૨

રસ સુંદરીની રસ સુંદરતા, તમે જુઓ ઉઘાડી આંખો,
હવે તમે જુઓ ઉઘાડી આંખો;

ભરછક અમૃત ભરી કટોરી, અમૃત લઈ લઈ ચાખો (૨)
હવે તમે જુઓ.

વદન હેમ જ્યોતિ વસી, નયને પ્રેમ રસ જ્યોત-
હેલી કરે અમૃત તણી, આત્મા અમીરસ જ્યોત.
આશા ઘેલી તમ હૃદયા ઉરના,
રસિયાવાસી બની સિંચો મધુરતા;
શૃંગી—લાવો રસિકતા, મગ મનગમતાં (૨)—રસ સુંદરીની.

સર્વે— ૪૩

દેજો દીન દયાળ ! આશિષ સુખકારી,
લેજો વિનતિ અમારી ઉરધારી.—દેજો.
અમીવૃષ્ટિ વરસાવી ફળવતી, કરજો પૃથ્વી અમારી.—દેજો
સ્વધર્મ વશ વર્તે સહુ પ્રાણી, ફળજો વાણી તમારી.—દેજો.

समाप्त.

પહેલા અંકના ગાયન ૬ હા પછી ગવાશે.

ગૂંગી—મીત્ર ધર્મની શ્રુતી મીમાંસા સ્નેહ થકી સમજાવું
સાનમાં સ્નેહ થકી સમજાવું.
સંકટ સમયે સહાય થઇને હીત કરવા નીત્ય ધાવું
દોશ મીત્રના દુર કરીને શુદ્ધ હૃદયથી ચહાવું-મીત્રને સાનમાં.
અંતરના ઉદ્દગાર કહીને મન મેળાપી થાવું
બીજ ભાવના પ્રપંચ છોડી ઐકયરૂપે બની જાવું સાનમાં.
સ્નેહથી સહુ એકના થાવું.

બીજા અંકના ગાયન ૩૪ ની પછી ગવાશે.

ગૂંગી—એક જ્વાલા જલે તુજ નયનનમાં
રસ જોત નીહાળી નમુ હું નમુ
એક વીજ જલે નભ મંડળમાં
રસ જોત નીહાળી નમુ હું નમુ
મધરાતના પહોર અઘોર હતા
અંધકારના ઢોરજ ઓર હતા
તુજ નયનમાં મોર ચકોર હતા
રસજોત નીહાળી નમુ હું નમુ
આહા વિશ્વના દ્વાર ખુલ્યાં ઉઘળ્યાં
આહા અબધુતને બ્રહ્મયોગ મળ્યાં
વળી લોચન લોચન માંહી ઢળ્યાં
રસ જોત નીહાળી નમુ હું નમુ એક

(કવી નાનાલાલ.)